

MAREK BANKOWICZ

*Zamach stanu. Studium teoretyczne*Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego,
Kraków 2009, s. 133

(Michał Brzeziński)

RECENZJE

Recenzowana książka jest teoretyczną analizą zamachu stanu (przewrotu). Jej struktura składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia oraz spisu najważniejszych zamachów stanu w okresie 1900–2008, wykazu aktualnych przywódców państwowych, którzy zdobyli władzę w wyniku zamachu stanu, bibliografii i podsumowania w języku angielskim.

W rozdziale pierwszym autor przedstawia pojęcie zamachu stanu, jego etymologię, rozstrzygnięcia translacyjne (*coup d'état*, *coup d'etat*, *blow to/of the state*, *putsch*, *colpo di stato*, *golpe/golpe d'estado*), zmiany i ciągłości interpretacyjne¹, odmiany zamachu stanu (przewrót pałacowy/rewolucja

pałacowa, autoprzewrót (*autogolpe*) oraz wojskowe rodzaje zamachu stanu – pucz, *pronunciamiento*, pretorianizm), a także typologię autorstwa Samuela P. Huntingtona (zamach stanu rządowy, rewolucyjny, reformistyczny) i Edwarda Luttwaka (cywilny zamach stanu, *pronunciamiento*, pucz). Przede wszystkim jednak autor zajmuje się naturą zamachu stanu jako metody osiągania władzy (s. 11), jego specyfiką oraz stałymi, niepodatnymi na upływ czasu, elementami wyróżniającymi.

Treścią rozdziału drugiego są podobieństwa i różnice występujące między zamachem stanu a rewolucją, rebelią, wojną domową i *guerrillą* – zjawiskami prowadzącymi do destrukcji istniejącego systemu władzy lub jego zasadniczej przebudowy (s. 11). Dokonując efektywnych porównań autor koncentruje się na relacji zamach stanu – rewolucja i odwołuje

¹ Poczynając od Gabriela Naudé, który po raz pierwszy użył pojęcia zamach stanu w książce *Considerations politiques sur le Coup d'État* (Rozważania polityczne o zamachu stanu) z 1639 r. – s. 25.

do takich kryteriów różnicujących jak przyczyny, cele, pochodzenie autorów (sprawców), moment pojawienia się, jawność, przebieg (skala), planowość działań i konsekwencje (represyjność). Za ich pomocą odnosi się do rebelii, wojny domowej i *guerrilli*, całość zaś uzupełnia poglądami filozofów i teoretyków polityki, państwa i prawa (m.in. L.A. Blanqui, W.I. Lenin, A. de Tocqueville, Ch. Tilly, G. Sartori, C.J. Friedrich, H. Kelsen).

Rozdział trzeci zajmuje technika zamachu stanu, czyli okoliczności i uwarunkowania decydujące o sukcesie lub porażce zamachowców (s. 11). W pierwszej kolejności autor skupia się na mechanizmie przeprowadzania zamachu stanu. Wskazuje na kluczowe znaczenie uprzedniego zaatakowania i opanowania centrów informacyjnych, łącznościowych i komunikacyjnych państwa, a dopiero w dalszej kolejności centrów politycznych. Akcentuje znaczenie przygotowania, szybkości, sprawności działań, determinacji w neutralizacji opozycji, a nawet okresu przeprowadzenia zamachu stanu, uwzględniając dzień i porę roku. Następnie autor przedstawia rolę sił zbrojnych jako podmiotu generującego przewrót (s. 92), bez którego przychylności zamach stanu jest skazany na szybkie niepowodzenie (s. 93). Na koniec odnosi się do ustroju państwa, gdzie interesująco analizuje problem podatności i odporności demokracji, totalitaryzmu i autorytaryzmu na zamachy stanu.

Z przedstawionej treści rozdziałów wynika, że recenzowana książka zawiera wszechstronną analizę zamachu stanu i z powodzeniem realizuje

postawiony przez autora cel w postaci wypracowania rudymentów konstrukcji, na której można by oprzeć teorię zamachu stanu (s. 11). Z uwagi na obszerny zakres poruszanych zagadnień oraz skromną objętość i format publikacji², dokonana analiza ma charakter esencjonalny, co wydaje się naturalnie i przekonująco wynikać ze stanu literatury oraz przyjętego celu pracy.

Literaturę poświęconą zamachowi stanu, zwłaszcza polską, charakteryzuje deficyt refleksji. Lektura przypisów jednoznacznie dokumentuje istniejące dysproporcje, dając smutne świadectwo niedoborów rodzimych teorii i przemyśleń, przy których zainteresowania i dorobek autora są chlubnym wyjątkiem³. Dlatego też nie będzie błędem potraktowanie recenzowanej książki jako swoistego debiutu, którego przeznaczeniem jest zakreszenie całokształtu problematyki zamachu stanu oraz wyznaczenie kierunków możliwych zainteresowań naukowych. Z tej perspektywy należy także odczytywać przemyślaną strukturę pracy, dobór tematów oraz sposób prezentacji, który wyzwała poznawczą ciekawość, a samemu autorowi przynosi słowa pełnego uznania.

Recenzowana książka powinna być źródłem wielu inspiracji, odwołań i zachętą do dalszych badań. Zamach stanu z pewnością na takie potrak-

² Praca liczy 133 strony, a jej format wynosi 12,5x19,3 cm.

³ Zob. np. *Dyktatura i tyranie. Szkice o nie-demokratycznej władzy*, Kraków 2007 (napisaną wspólnie z W. Kozubem-Ciembroniewiczem).

towanie zasługuje, zwłaszcza że jest nieodłączną częścią historii politycznej ludzkości (s. 25), nieobcą naszemu państwu (s. 12), która stanowi metodę sięgania po władzę (s. 41), będącą kwintesencją uzurpatorstwa politycznego (s. 9), symbolem działań złych w sensie politycznym i moralnym, niepodbudowanych żadnymi wyższymi i godnymi uwzględnienia racjami (s. 27), przynoszących jawne pogwałcenie procedur, standardów (s. 59), zerwanie z zasadą legitymizmu (s. 79), apoteozę przemocy i siły (s. 59).

Równocześnie jednak, podejmując wysiłki zmierzenia się z zamachem stanu, warto zachować dystans i unikać trudnego w tym przypadku wartościowania. Kontrowersyjność zamachu stanu, stojące za nim emocje,

wydarzenia skutecznie dzielące opinię publiczną, czy nawet skala krzywd i cierpień, nie uzasadniają odstępiania od beznamiętnego i obiektywnego podejścia, właściwego innym zjawiskom lub instytucjom. Analogicznie do medycyny i diagnozowanych chorób, nie ma innego sposobu jak chłodna, badawcza neutralność. Tylko dzięki niej można oderwać się od tego co doraźne, przemijalne i skupić się na poszukiwaniu uniwersalnych prawd o polityce, państwie, legitymizacji władzy, istocie bezpieczeństwa lub rzeczywistym znaczeniu praw obywatelskich. Wówczas zamach stanu stanie się świetnym źródłem wiedzy, tak jak recenzowana książka, którą można, a wręcz należy polecić każdemu politologowi i prawnikowi.

Michał Brzeziński